

TRABZON EYALETİNDE YURLUK-OCAKLIK SURETİYLE ARAZİ TASARRUFUNA SON VERİLMESİ (1847-1864)

*Ömer TORAMAN**

ÖZ

Gecikmeli de olsa Tanzimat'ın 1847'den itibaren Trabzon eyaletinde uygulanmaya başlaması ile yurtluk-ocaklıkların hazine tarafından zapt edilmesi, Tanzimat'ın bir gereği idi. Trabzon'un o dönemdeki hassas konumu da göz önüne alınarak, bu kaidenin tedricen uygulanmasına karar verilmiştir. Bu tutum ile yurtluk-ocaklıklara, zaman içerisinde, hazine tarafından el konulmuş ve hak sahiplerine maaş bağlanması yoluna gidilmiştir. Böylece modern mali merkezîyetçiliğe ters düşen bir yapı tasfiye edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tanzimat, Trabzon, Yurtluk, Ocaklık

THE END OF THE YURLUK-OCAKLIK LAND POSSESSION IN THE PROVINCE OF TRABZON (1847-1864)

ABSTRACT

Beginning from 1847 Tanzimat reforms implemented in Trabzon province and Yurtluk-Ocaklık lands were taken to the possession of the central treasury. This was one of the conditions of the Tanzimat reforms. Due to the sensitive situation in Trabzon this condition was implemented gradually and the land owners were given salary by the government. This was one of the examples of the modern centralistic fiscal system

Keywords: Tanzimat, Trabzon, Yurtluk, Ocaklık.

* Dr. E posta: omertoraman25@gmail.com

Giriş

Osmanlıların, ele geçirdikleri bölgelerdeki mahalli beylere bir kısım idarî ve malî ayrıcalıklar tanıdıkları bilinmektedir. Bunlardan en yaygın olanı yurtluk-ocaklık veya hükümet sancak tevcihidir. Örneğin, Kasım 1584'te Gürcistan hâkimi Simon'un kardeşi Davud Han'a Osmanlıların tarafını tuttuğu için, vilayeti (kardeşi Simon'dan zapt ettiği yerler) ocaklık olarak verilip Maraş beylerbeyliği de uhdesine havale edildi. Davud Han ertesi sene Gürcistan'a iade edildi.¹

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde, yurtluk-ocaklık sancakların sayısının zaman içerisinde hızla artmış olması; Osmanlı Devleti'nin Önce Gürcülerle, ardından Ruslarla giriştikleri mücadelenin, idarî sahadaki bir yansımasıdır.² Bölgede bu dönemdeki yurtluk-ocaklık sancaklar Tablo 1'de verilmiştir. Görüldüğü üzere, bu bölgedeki yurtluk-ocaklık sancak sayısı, 4'ten 21'e çıkmıştır.

Tablo 1: Kuzeydoğu Anadolu'da Yurtluk-Ocaklık Sancaklar³

Eyalet	Sancak	Kanuni Dönemi	1631-1632	1673-1740
Çıldır	Pertegerek	Y-O	-	Y-O
	Livâne	Y-O	Y-O	Y-O
	Nısf-ı Livân	Y-O	-	
	Şavşad	Y-O	Y-O	Y-O
	Mâhcil	-	Y-O	Y-O
	Acre-i Ülyâ	-	Y-O	Y-O
	Acre-i Süflâ	-	Y-O	Y-O
	Emir Hoy	-	Y-O	Y-O
	Oltı	-	-	Y-O
	Ardanuç	-	-	Y-O

¹ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri: I 1578-1590*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul-1962, s. 139.

² Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı: Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Şark Pazarlama, Elazığ 1997, s. 65.

³ Orhan Kılıç, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikatdaki Yeri", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, Elazığ 2001, s. 262-263. Kuzeydoğu Anadolu tabiri ile kuruluşlarını müteakiben, Trabzon, Kars ve Çıldır eyaletlerinin kapsadığı sahayı kastediyoruz.

	Astere	-	-	Y-O
	Poshov	-	-	Y-O
	Altun kale	-	-	Y-O
	Hartus	-	-	Y-O
	Astiha	-	-	Y-O
	Acara	-	Y-O	Y-O
	Mamervan	-	-	Y-O
	Ahalkelek	-	-	Y-O
Kars	Oltı	-	Y-O	-
	Zaruşâd	-	-	Y-O
	Geçvan	-	-	Y-O
	Ardahan-ı Küçük	-	-	Y-O
Trabzon	Batum	-	-	Y-O

Trabzon Eyaletine bağlı sancaklardan Batum Sancağı 1709'a kadar klasik sancak, 1732'ye kadar malikânelik iken, bu tarihte statüsü değişmiş ve yurtluk-ocaklık olarak Ahmet Bey'e tevcih edilmiştir. Ahmet Bey'in en azından 1740 yılına kadar Batum Sancağını yurtluk-ocaklık olarak tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Batum Sancağının statüsündeki bu değişimler, Osmanlı idarî sistemindeki esnekliğin bir göstergesidir.⁴

Yurtluk-ocaklık suretiyle tevcih edilen sancakların sayısı zaman içerisinde azalmıştır. Nitekim Tanzimat'ın ilanından hemen öncesine ait sancak listelerinde artık bu bölgede yurtluk-ocaklık suretiyle tevcih edilmiş olan sancağa rastlanmamaktadır. 1831 yılına ait bir çalışmada; *Kars Eyaletinin* Kars, Kağızman, Keçvan, Şuregil, ve Zaruşad Livalarından oluştuğu; *Çıldır eyaletinin*, Livane namı diğer Vartin, Şavşad, Mahcil, Cercer (veya Cırcır), Cebecun (veya cebecik) Livalarından oluştuğu; *Trabzon Eyaletinin* ise Trabzon ve Künye Livalarından oluştuğu ifade edilmektedir.⁵ Yaklaşık olarak yine bu döneme ait olduğu ifade edilen iki ayrı yazma eserde,

⁴ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti'nin İdarî Taksimatı ve Tescihati", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (Trabzon 6-8 Kasım 1998), Bildiriler*, Trabzon 1999, s. 181 ve 190-191.

⁵ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, C. XV, S. 60, Ankara 1951, s. 625-626.

idari taksimat hakkında biraz daha detaylı bilgi bulmak mümkündür.

Eyâlât Defteri başlıklı yazma eserde, bölgenin idari taksimatı: *Eyalet-i Kars*; Kars, Kağızman, Keçvan, Şuragil, Zaruşad. *Eyalet-i Trabzon*; Trabzon, Sürmene, Giresun (Gümüşhane'ye tabi'), Of (?), Tirebolu maa Kürtün, Gözleve (?), Rize, Keşab (Gümüşhane'ye tabi'), Mapavri, Maçuka, Yavebolu nam-ı diğer Görele, Akçaabad, (okunamadı), Tonya. *Liva-i Gönye*; Gönye maa Batum, Arhavi maa Viçe, Enbe (?), Norgut (?), Hemşin. *Eyalet-i Çıldır*; Ahıska, Livane nam-ı diğer Vartın (Livadır), Ardahan, Şavşad, Ardanuç, Cercer, Olti maa Mayadri (?), Göle, Cebecik, Bende maa Mamervan, Halife, Mahcil, Gönanis (?), İcare-i Maçkal, Tavusker maa Bikrek (?).⁶

Anadolu Vilayeti Taksimatı başlıklı diğer yazma eserde, bölgenin idari taksimatı: *Eyalet-i Kars*; Kaza-i Kars, Kağızman (Nahiyesidir), Keçvan (Nahiyesidir), Şuragil (bu dahi), Bazarşah (?) (bu dahi). *Eyalet-i Trabzon*; Trabzon, Sürmene, Of, Keşab, Rize, Giresun, Kürtün, Bunla (?), Mapavri, Maçuka, Yavebolu nam-ı diğer Görele, Zirce (?), Zamaçka (?), Batum. *Liva-i Gönye*; Kaza-i Gönye, Kaza-i Atina, Kaza-i Hemşin, Kaza-i Dereboyu. *Eyalet-i Çıldır*; Ahıska, Livane nam-ı diğer Vartin (Livadır), Ardahan, Şavşad (Livadır), Ardanuç, Olti, Göle, Cercer (Livadır), Cebecun (Livadır), Çıldır Ahseni (Nahiyesi), Tavusger.⁷

Bu livaların hiç birinde yurtluk-ocaklık kaydı bulunmamaktadır. Bu sebeple, bu sancakların klasik sancak hüviyetinde olduklarını ifade edebiliriz.⁸ Yurtluk-ocaklık suretiyle sancak tevcih edilmemiş olması, yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarruf edilmediği anlamına gelmemelidir. Nitekim aşağıda detaylarıyla ele alacağımız üzere, bölgede bu neviden arazi tasarrufu bu tarihler itibariyle mevcuttur. Bu tasarruf şeklinin Tanzimat'ın uygulanmaya başlaması ile birlikte bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. Bu konuya geçmeden önce bölgenin idarî yapısında meydana gelen önemli gelişmelere değinilecektir.

⁶ *Eyâlât Defteri*, TTK Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, No. 9, varak 77-b/79-b.

⁷ *Anadolu Vilayeti Taksimatı*, TTK Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, No. 35, varak 13-a/13-b.

⁸ Geçmişte kendilerine yurtluk-ocaklık suretiyle sancak tevcih edilenler hakkında bize bir fikir vermesi açısından, 1261/1845 senesinde Erzurum defterdarı Tefik Efendi'nin merkeze gönderdiği bir yazıda, "Çıldır eyaleti kazaları, müdürlerinin ekserisi yurtluk ve ocaklık eshabından buldukları"nı ifade etmesi önemlidir. Tefik Efendi aynı yazısında, yurtluk-ocaklık eshabının, usul-ü tanzimatın tatbik edilmesine mani olacakları yönünde rivayet olunduğunu da ilave etmektedir. Bkz. Cevdet Küçük, *Tanzimat Devrinde Erzurum*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975, s. 235.

1-Trabzon Eyaleti Valileri: Yerli Hanedanların Sonu

Trabzon Valiliğini yürüten son yerli aile Hazinedarzâdelerdir. Bu aileden ilk olarak Canik muhassılı Hazinedarzâde Süleyman Ağa, 4 Mart 1812’de, Trabzon Valiliği ve Canik Mutasarrıflığına vezaret rütbesi ile tayin oldu. 1818’de kendisine Alaiye sancağı tevcih edilerek, bölgeden uzaklaştırılmak istendi, fakat kısa bir süre sonra vefat etti. 1818-1828 yılları arasında dışarıdan valiler atandı ise de Ruslarla içinde bulunulan savaş şartları neticesinde Hazinedarzâde Süleyman Paşa’nın oğlu Hazinedarzâde Osman Paşa 1244/1828-1829’de Trabzon Valisi oldu.⁹ Osman Paşa’nın Trabzon Eyaleti Valiliği 1252/1836-1837’de *Gönye* Sancağı da ilave edilerek yenilenmiştir.¹⁰ Osman Paşa 1258/1842-1843’de vefat ettiğinden, yerine kardeşi Canik muhassılı Abdullah Paşa rütbe-i vezaret ile Trabzon Valisi olarak atandı.¹¹

Trabzon Valisi Hazinedarzâde Abdullah Paşa sağlık sorunları sebebiyle, istediği yerde ikamet etmesine izin verilerek, valilikten 1262/1845-1846’de azledildi. Yerine ise Ticaret Nazırı Damad Halil Paşa tayin edildi. Böylece Hazinedarzâde ailesinin 1812’de başlayan ve 10 yıllık bir ara ile 1846 yılına kadar yaklaşık 24 yıl süren valilikleri dönemi sona ermiş oldu. Lütüfi, yapılan bu değişiklik ile Trabzon Eyaletinde “*tensikat-ı mülkiye usulüne tatbiki*” için, Abdullah Paşa’nın yerli hanedandan olması sebebiyle “*Tanzimat-ı matlubenin icrasına vasıta olamayacağı mütalaasıyla*” bir taşla iki kuş vurulmuş olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.¹² Gerçekten, Mart 1263/Mart 1847’de Tanzimat’ın Trabzon’da uygulanmasına karar verilmiştir.

1263/1846-1847’de senesinde Halil Paşa azledilerek, yerine Rumeli

⁹ Abdullah Saydam, “Trabzon’un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)”, *OTAM*, S. 18, s. 293-298; Orhan Kılıç, “Osmanlı Dönemi İdarî Uygulamalar Bağlamında Canik’in Yönetimi ve Yöneticileri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Ed. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayını, Samsun 2006, s. 46. Lütüfi Efendi, Trabzon Valisi Hazinedarzâde Osman Paşa’nın İstanbul’a davet edilerek, 1249/1833-1834’da vezaret nişanı ile taltif edildiğini yazmaktadır. Bkz. Ahmed Lütüfi Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lütüfi Efendi Tarihi*, C. 4-5, Yeni Yazıya Aktaran Yücel Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 779.

¹⁰ *Lütüfi Tarihi*, C. 4-5, s. 895.

¹¹ Ahmed Lütüfi Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lütüfi Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, Yeni Yazıya Aktaran Yücel Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 1122. Hazinedarzâde Osman Paşa’nın Mayıs-Haziran 1842’de ölmesi üzerine, kardeşi Hazinedarzâde Abdullah Paşa, Nisan 1842’de vezirlik ile Trabzon valisi olmuştur. Bkz. A. Saydam, *a.g.m.*, s. 298; O. Kılıç, *a.g.m.*, s. 47.

¹² *Lütüfi Tarihi*, C. 6-7-8, s. 1215. O. Kılıç, Hazinedarzâde Abdullah Paşa’nın Şubat 1846’da azledildiğini, Haziran 1846’da İstanbul’da vefat etmesi üzerine, Hazinedarzâde ailesinin Trabzon’un idaresindeki rolünün sona erdiğini belirtmektedir. Bkz. O. Kılıç, *a.g.m.*, aynı yer.

eski mutasarrıfı Saraylı Ragıp Paşa vezaret rütbesi ile Trabzon Valisi oldu.¹³ Kısa bir müddet sonra Ragıp Paşa Trablusgarp valiliğine atanınca, yerine Tırhala Mutasarrıfı Veli Paşazade İsmail Paşa, 1263/1846-1847'de senesinde vali oldu.¹⁴ 1265/1848-1849 senesinde Vezir Hayrettin Paşa Trabzon Valisi olarak görünmektedir.¹⁵ Müteakiben Bekir Rüstem Paşa (1849-1851) ve Abdurrahman Sami Paşa (1851-1851), valilik görevini yürüttü.¹⁶

Bu arada, Tanzimat'ın uygulamalarının mahallinde teftişi için, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'den kaleme alınan talimat gereğince, Anadolu Eyaleti'nin teftişine Filibe eski valisi vezir İsmet Paşa görevlendirildi. Bir müddet sonra, bu şekilde teftişin çok uzun süreceği düşünülerek, Trabzon ve Erzurum taraflarına Aydın eski kaymakamı ricalden Osman Efendi, 1267/1850-1851'de tayin edildi.¹⁷

2-Tanzimat'ın Trabzon Eyaletinde İlanı

Tanzimat ülkede kademeli olarak uygulanmaya başlanmıştır. Trabzon Eyaleti, henüz Tanzimat-ı Hayriye icra olunan yerlerden olmadığından, bu eyalette de icrasına, 1256/1840-1841'da karar verildi. Öncelikle tahrir maddesinin ifası gerektiğinden, bu iş için rütbe-i salise ricalinden Galata eski muhassılı Azmi Efendi, kendisine rütbe-i saniye nişan-ı nişanı verilerek, görevlendirildi.¹⁸

Ancak, Trabzon Eyaletinde bulunan “*agavat* (ağalar), *tevabiat* (tabi olanlar), *müteayyinat-ı memleket* (memleketin ayanları, ileri gelenleri) *öteden beri vergi vermemeye alışmış olduğundan, bu gibilere vergi tarhi uyamaya-çağından... kalanlarının on on iki guruba ayrılarak*” vergi ödemeye yükümlü tutulmaları eyalet valisi ve sayım memurunca hükümete önerilmişti. Bunun üzerine bölge halkının henüz Tanzimat'ın yararlarını kavramadığı, uygulamanın ilerdeki bir tarihe bırakılmasının uygun görüldüğü, 21 Recep 1257/14 Eylül 1841 tarihinde Trabzon Valisine bildirilmiştir.¹⁹

¹³ *Lütfi Tarihi*, C. 6-7-8, s. 1240.

¹⁴ *Lütfi Tarihi*, C. 6-7-8, s. 1241.

¹⁵ *1265/1848-1849 Senesi Devlet Salnamesi*.

¹⁶ E. Esin Saroğlu, *Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856)*, KTÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1996, s. 44.

¹⁷ Ahmet Lütfi Efendi; *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. IX, Yayınlayan M. Münir Aktepe, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1984, s. 43-44.

¹⁸ *TV*. 216, 4 Zilhicce 1256/27 Ocak 1841.

¹⁹ *BOA, Ayniyat*, 373, s. 145; Musa Çadırcı; “Tanzimat'ın Karadeniz Bölgesinde Uygulanması”,

Nihayet, Tanzimat'ın Mart 1263/Mart 1847'den itibaren, Trabzon'da yeniden uygulanmaya başlaması yönündeki padişah emri, Trabzon Valisi İsmail Paşa ve diğer ileri gelenler huzurunda okunarak, Tanzimat'ın icrasına başlanmıştır. Valinin cevaben yazdığı tahriratta, halkın memnuniyeti dile getirilmiştir.²⁰ Ancak bu erken bir tespittir. Timar sahipleri ile yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarruf edenler uygulamalardan memnun olmayacaktır.

3-Tanzimat'ın Uygulanmasını Müteakiben Bölgenin İdari Taksimatı

Bölgenin idari taksimatını 1263/1846-1847 senesinden itibaren devlet salnamelerinden takip etmek mümkündür. Buna göre, 1263/1846-1847'de Trabzon Eyaleti; Trabzon, Karahisar-ı Şarkî, Canik, *Gönye* ve *Batum* Sancaklarından oluşmaktadır. Çıldır Sancağı ise Erzurum Eyaletine bağlıdır.²¹ Bu arada, Acaralar da denilen *Acara-i Ulya* ve *Acara-i Süfla* ile *Mahçıl* kazalarının, daha önce Çıldır Sancağına bağlı iken, 1261/1844-1845 senesinde Trabzon Eyaletine bağlandığını belirtelim.²² 1265/1848-1849'de ise Trabzon Eyaletinin, Karahisar-ı Şarkî, Canik, *Gönye* ve Gümüşhane Sancaklarından oluştuğu görülmektedir. *Batum* Sancağı zikredilmemiştir.²³ 1266/1849-1850'da Trabzon Eyaleti; Trabzon, Karahisar-ı Şarkî, Canik, *Gönye* ve Ordu Sancaklarından oluşmaktadır.²⁴ 1267/1850-1851'de ise Trabzon Eyaleti; Trabzon, Karahisar-ı Şarkî, Canik, Ordu, Gümüşhane ve *Batum* Sancaklarından oluşmaktadır.²⁵

1267/1850-1851'de *Batum* Sancağına, *Çürüksu* ve civarında bulunan bazı yerler ilave edildi. Teşkil edilen bu sancağa *Lazistan* Sancağı ismi verildi. Sancağın mutasarrıflığına ise mir-i-miran rütbesi ile Kıbrıs eski muhassılı Latif Efendi tayin edildi.²⁶ 1267/1850-1851'de Trabzon ve Erzurum havalisini teftişle görevlendirilen Mektubizâde Osman Efendi, 1269/1852-1853'da

Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun-1988, s. 192-193.

²⁰ *TV*. 333, 21 Cemaziyelevvel 1263/7 Mayıs 1847.

²¹ 1263/1846-1847 Senesi Devlet Salnamesi.

²² Cevdet Küçük, *Tanzimat Devrinde Erzurum*, s. 262.

²³ 1265/1848-1849 Senesi Devlet Salnamesi.

²⁴ 1266/1849-1850 Senesi Devlet Salnamesi.

²⁵ 1267/1850-1851 Senesi Devlet Salnamesi.

²⁶ *Lütfi Tarihi*, C. IX, s. 52. Musa Çadırcı, isim değişikliğinin 1852 senesinde yapıldığını ifade etmektedir. Bkz. Musa Çadırcı, "19. YY. 2. Yarısında Karadeniz Kentleri (Trabzon ve Samsun)", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (1-3 Haziran 1988)*, Samsun 1990, s. 16.

Lazistan Mutasarrıflığı vazifesi ile bölgede kaldı.²⁷ 1273/1856-1857 senesi Devlet Salnamesinde *Lazistan* Livası; *Batum*, *Gönye* mea *Hopa*, *Arhavi* mea *Viçe*, *Atine*, *Hemşin*, *Çürüksu*, *Acara-i Ülya*, *Acara-i Süfla* mea *Maçhil*, *Nahiye-i Ardeşan*, *Livane-i Süfla* nam-ı diğer *Vartın*'dan oluşmaktaydı.²⁸ Önceki yıllardan farklı olarak, *Hemşin*, *Nahiye-i Ardeşan* ve *Livane-i Süfla* nam-ı diğer *Vartın* zikredilmektedir. *Livane-i Süfla*, önceleri *Çıldır* Livasına bağlı görünürken, bu defa *Lazistan* Livasına bağlanmıştır. *Livane-i Ülya* ise nahiye olarak *Çıldır* Livasına bağlı kalmıştır. Esasen *Livane* ve *Pertekrek* kazaları, *Çıldır* Livasına bağlı yurtluk-ocaklık tespit edebildiğimiz yerlerdir.²⁹ *Çıldır* Livası, *Erzurum Eyaletine* bağlı olduğundan, bu çalışmanın dışında tutuldu.

4-Yurtluk-Ocaklık Meselesi

Trabzon Eyaletinde *Tanzimat*'ın *Mart 1263/Mart 1847*'de uygulamaya konulduğunu yukarıda ifade etmiştik. *Trabzon Valisi* ile *defterdarının* müştereken yazdıkları *9 Safer 1264/16 Ocak 1848* tarihli bir raporda, *Tanzimat-ı Hayriye* usulü gereği *timar erbabının eşkinciliği* lağv edilip, *hepsinin emekli edileceği*, buna göre *senelik olarak aldıkları timar hâsılatının* bundan böyle *yarısının sancak mal sandığından verilmesi* teklif edilmiştir. Ayrıca *Trabzon Eyaleti dahilinde Batum, Çürüksu, Acara-i Ülyâ, Acara-i Süflâ ve Maçhil* kazalarındaki *5-6 tane yurtluk-ocaklık mutasarrıflarının* ellerindeki *berat-ı sahihalar yürürlükte tutularak*, *mutasarrıflarının zulümlerinin önüne geçilmesi için* onda bir oranında *masrafları düşülerek*, *senelik hâsılatlarının mal sandığından verilmesi* teklif edilmiştir. *Vali her iki teklifinin uygulanabilmesi için emr-i âli yazılmasını istemiştir.*³⁰

Bu tarih itibariyle *yurtluk-ocaklık ihtiva eden kazalar*, *Gönye Sancağına* tabi görünmektedir. *Kaza listesi ve Valinin teklif ettiği yönetici*

²⁷ *Lütfi Tarihi*, C. IX, s. 77.

²⁸ *Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 251.

²⁹ Örneğin, *27 Rebiulahir 1269/7 Şubat 1853* tarihinde *Lazistan Mutasarrıfı Osman Efendi*'ye yazılan bir yazıda, *Çıldır dâhilindeki nısf-ı Livane ve Pertekrek sancaklarında yurtluk-ocaklık mutasarrıfı olan Ali Bey'in vefatından sonra oğullarının müracaatı üzerine yapılan değerlendirmede*, *yurtluk-ocaklığın tevcihinin usule aykırı olduğu*, *mahalli emvalden bir miktar maaş tahsisinin uygun olacağı*, bu durumda *yurtluk-ocaklığın hazine tarafından zabtı*, *Çıldır kaymakamından istenmiştir*. İlave olarak istenen bir kısım bilgilerin *Çıldır kaymakamı Bican Paşa tarafından gönderilmediğinden bahisle*, *idari taksimattaki değişiklik göz önünde tutularak*, *bilgiler bu defa Lazistan mutasarrıfı Osman Paşa'dan talep edilmiştir*. *BOA, A. MKT. UM.*, 125-8.

³⁰ E. Sarioğlu, *a.g.t.*, s. 44.

isimleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Gönnye Sancağı (9 Safer 1264/16 Ocak 1848)³¹

Kaza	Görev	İsim
Gönnye	Kaymakamlık unvanıyla ihale	Hacı Zeynel Abidin Bey
Arhavi	Müdürlük unvanıyla ibka	Gordonzâdelerden Hüseyin Mehmet Hasan Ağalar
Atina	Müdürlük unvanıyla ibka	Bansazâde ve Telatorzâde İbrahim Ağalar
Batum	Müdürlük unvanıyla ibka	Seferbeyzâde Abdülhamid Bey
Çürüksu	Müdürlük unvanıyla ibka	Hasan Bey
Acara-yı Ülyâ	Kaymakamlık unvanıyla ibka	Şehzâde Hasan Ağa
Acara-yı Sufîâ	Müdürlük unvanıyla ibka	Yusufbeyzâde Hayrullah Bey
Mahçil	Müdürlük unvanıyla ibka	Yusuf Ağa

Valinin yukarıda bahsettiğimiz, yurtluk-ocaklıklar hakkındaki talebinin Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Umumi’de ele alınarak tartışıldığı anlaşıl-maktadır. Tanzimat’a dâhil olan mahallerde bu gibi defter harici olan timar ve yurtluk-ocaklık hâsılatlarının esasen memurlar eliyle tahsil edilmesi gerekmekte ise de Trabzon Eyaletinin mevkisinin nezaketi dolayısıyla, bazı şikayetler olabileceği hatırlatılmaktadır. Daha önce Van havalisinde meydana gelen uygunsuzlukların, yurtluk-ocaklıklar hakkında yanlış anla-malardan kaynaklandığı belirtilmiştir. Tanzimat’ın bir gereği olarak, yurtluk-ocaklık hâsılatının hazineye ait olduğu, ancak “usul-i tedriciyeye” riayet olunması tavsiye edilmiş ve valinin meseleyi bir kere daha değerlendirmesi, 19 Recep 1264/21 Haziran 1264 tarihli bir yazı ile istenmiştir.³²

Döneme ilişkin tespit edebildiğimiz ilk vesikada, *Çürüksu* Kazasından Nuri ve Reşid Beyler, babalarından kendilerine intikal eden yurtluk-ocaklık beratlarının verilmesini, 14 Cemaziyelahir 1264/18 Mayıs 1848’de talep etmişlerdir.³³ Anlaşılacağı üzere, bu yurtluk-ocaklığa henüz hazine tarafın-dan el konulmamıştır.

Bu dönemde yaşanan karışıklıklara ilişkin bir örnek, *Gönnye* Sancağına

³¹ E. Sarıođlan, *a.g.t.*, s. 46.

³² *BOA, Ayniyat*, 409, s.116-117.

³³ *BOA, A. MKT. MHM.*, 5-51.

bağlı *Çürüksu Kazasında Hano (?) ve Köpület (?) köylerinde yurtluk-ocaklık vechile mutasarrıf olanların müracaatlarıdır. Çürüksu Kazasından Arslan, Said, Mehmet ve İsmail adındaki kardeşler, babaları Süleyman Bey'in vefatını müteakip, bahse konu yurtluk-ocaklığın kendilerine intikali için, yaklaşık 13.000 kuruş harç talep edildiğini ve kendilerinin bu parayı o tarihte tedarik edemediklerini, ancak aradan bir yılı aşkın süre geçtikten sonra, parayı tedarik ederek müracaatta bulduklarında, bu defa kendilerine, bahse konu yurtluk-ocaklığın başkasına tahvil olunduğu söylenmiştir. Kardeşler, müracaatlarının “nizamdan evvel olup” harcın tedarikinden dolayı gecikme olduğunu ifade edilerek, bahse konu yurtluk-ocaklığın kendilerine tevcih edilmesini istemişlerdir. Konu Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve “*Tanzimat-ı Hayriyye'nin icra olunduğu sırada bazı bu misillü şeylerin müstesna tutulması verilen karar icabından olduğuna ve bunların dahi o kabilden bulunduğundan*” dolayı, bunlara bir şey vermek gerektiğine, 29 Şaban 1266/10 Temmuz 1850 tarihinde karar verilmiştir. Padişahın onayında, Çürüksu'nun Rusya sınırında olması dolayısıyla hassas bir konumda olduğuna dikkat çekilmiş olması ilginçtir. Nihayet, Meclis-i Vâlâ'nın 12 Safer 1267/17 Aralık 1850 tarihli kararı ile adı geçenlere maaş bağlandığı anlaşılmaktadır.³⁴ Böylece, yurtluk-ocaklığa hazine tarafından el konulmuş ve hak sahiplerine maaş bağlanması yoluna gidilmiştir.*

Lazistan Sancağı dâhilinde bulunan Ayazma ve tevabi' hassının yurtluk-ocaklık vechile yarı hissesinin Seferbeyzâde Abdülhamit Bey ve kardeşleri uhdesinde olduğu, diğer yarı hissenin ise Mehmet Emin Bey adında birine babasından intikal etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu Emin Bey'in dört kardeşi daha olduğu ve bu kardeşlerin kendilerine de pay verilmesini talep etmeleri üzerine, bu talepleri yerinde görülmüştür. Yapılan hesaplamada bahse konu yurtluk-ocaklığın yıllık gelirin 38.125 kuruş olduğu tespit edilmiş ve hazine tarafından zapt edilmiştir. 1268 senesinden itibaren bu 38.125 kuruşun hak sahiplerine maaş olarak bağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca 1264/1847-1848, 1265/1848-1849, 1266/1849-1850 ve 1267/1850-1851 senesi bedellerinin de hak sahipleri tarafından tahsil edilemediği anlaşıldığından, bedellerinin hak sahiplerine ödenmesi, 25 Cemaziyelahir 1269/5 Nisan 1853 tarihinde istenmiştir.³⁵ Görüldüğü üzere

³⁴ BOA, İ. MVL., 199-6225.

³⁵ BOA, İ. MVL., 267-10221.

Mart 1263/Mart 1847'de Tanzimat'ın Trabzon'da uygulanmaya başlaması ile yurtluk-ocaklıkların idaresinde bazı karışıklıklar yaşanmıştır. Nihayet gecikmeli de olsa, bir müracaat üzerine konunun değerlendirilerek, yurtluk-ocaklık hâsılatına hazine tarafından el konulması ve hak sahiplerine maaş bağlanması yoluna gidilmiştir. Bu yurtluk-ocaklık için ileri bir tarihte yeniden müracaat edilerek; yarı hissesine mutasarrıf olan Yusuf Beyzâde Mehmet Emin, Salih, Hüseyin, İbrahim ve Ahmet Bey adındaki kardeşler, 24 Muharrem 1277/12 Ağustos 1860 tarihinde, ellerinde bulunan beratların yenilenmesi talebinde bulunmuşlardır.³⁶

Lazistan Sancağına bağlı *Mahcil* Kazasında, yurtluk-ocaklık olarak *Acara-i Süflâ* hanedanından Yusuf ve Osman Beylerin uhdelelerinde olan, otuz adet köyün geliri önceleri hazine tarafından zabt edilmiştir. Buna karşılık Yusuf ve Osman Beylerin her birine ayrı ayrı aylık 600 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Kardeşlerden Yusuf Bey'in geride evlat bırakmadan vefat etmesi üzerine Dergâh-ı Âli Kapucubaşı payeli Osman Bey, kardeşinin maaşının kendisine bağlanması için 6 Safer 1273/6 Ekim 1856'de müracaatta bulunmuştur. Meclis-i Vâlâ'da yapılan incelemede, yurtluk-ocaklıkların evlatlara intikal etmesinin ve nesilleri sona erdiğinde ise hazine tarafından zabt olunmasının kural olduğu, ancak buradaki “*nesil*” kelimesinin kardeşini de kapsadığı ifade edilerek, Osman Bey'in talebi, 15 Recep 1273/11 Mart 1857 tarihinde kabul edilmiştir.³⁷

Lazistan Sancağında Süleyman ve Ali Beylere babalarından kalan yurtluk-ocaklık gelirinin, geride evlat bırakmadan vefat etmeleri sebebiyle, 5 Rabiulahir 1274/23 Kasım 1857 tarihinde hazineye kaldığı anlaşılmaktadır.³⁸

Mehmet Bey adında birisinin, *Lazistan* Sancağına bağlı *Mahcil* ve *Livane* kazalarında yarım hisse itibariyle ve yurtluk-ocaklık suretiyle bir kısım köylere mutasarrıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu yurtluk-ocaklığın nizamına göre hazine tarafından zapt edilmesi, 17 Ramazan 1276/8 Nisan 1860 tarihinde uygun görülmüştür. Diğer yarım hisse hariç olmak üzere, bu köylerin bedellerinden, onda bir masraf düşüldükten sonra, kalan meblağın aylığa isabet eden 235 kuruşunun, maaş olarak Mehmet Bey'e mahalli emvalinden tahsis edilmesine karar verilmiştir. Tahsis edilen maaş, evlatlarına

³⁶ BOA, MVL., 601-30.

³⁷ BOA, İ. MVL., 368-16145; BOA, A. MKT. NZD., 196-71.

³⁸ BOA, A. MKT. MVL. 92-9.

intikal etmek, ancak nesli sona erdiğinde başkasına verilmeyip, hazineye kalması şartına bağlanmıştır.³⁹

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, Trabzon Eyaletinde Tanzimat uygulanmaya başladıktan sonra, yurtluk-ocaklıklar tedricen hazine tarafından zapt edilmiş ve hak sahiplerine maaş bağlanmıştır. Evlat bırakmadan vefat edenlerin geliri ise hazineye aktarılmıştır.

Yurtluk-ocaklık maaşları, nihayet 23 Şaban 1326/20 Eylül 1908 tarihinde, on seneliği hesap edilip bir defada ödenmesine karar verilerek, bütçeden çıkarılmıştır.⁴⁰

Sonuç

Tanzimat'ın Trabzon'da uygulanmasına ilk olarak 1256/1840-1841'de karar verilmişti. Ancak bölgede özellikle vergi meselesi yüzünden baş gösteren sorunlar nedeniyle ve halkının henüz Tanzimat'ın yararlarını kavramadığı gerekçesi ile uygulama ertelenmiştir. Nihayet, Mart 1263/Mart 1847'den itibaren, Tanzimat Trabzon'da yeniden uygulanmaya başladı.

Tanzimat'ın Trabzon'da ilan edildiği sırada, eyalet dâhilinde *Batum*, *Çürüksu*, *Acara-i Ülyâ*, *Acara-i Süfla* ve *Mahçil* kazalarında yurtluk-ocaklık mutasarrıfı bulunmaktaydı.

Tanzimat'ın bir gereği olarak, yurtluk-ocaklıklar hazine tarafından zabt edilerek, sahiplerine maaş bağlanması yoluna gidilmiştir. Bağlanan maaş, çocuklarına intikal edebiliyordu. Nihayet, bu maaşların ödenmesine, 23 Şaban 1326/20 Eylül 1908 tarihinde on yıllığı bir defada ödenmek kaydıyla son verilmiştir.

³⁹ BOA, İ. DH. 454-30071.

⁴⁰ BOA, MV., 120-74.